

VESLAVA ČIŽIK-PROKAŠEVA
Lietuvių kalbos institutas

PRELIMINARUS LIETUVIŲ KALBOS DEPIKTYVŲ IR KITŲ Į SITUACIJOS DALYVĮ ORIENTUOTŲ ANTRINIŲ PREDIKATYVŲ SEMANTINIS ŽEMĖLAPIS

0. Įvadas. Depiktyvai yra laisvieji nerezultatiniai antriniai predikatyvai; sakinyje jie sintaksiniu ryšiu susiję su pagrindiniu predikatu, o semantiniu – dar ir su pagrindinio predikato argumentu, kurį depiktyvas apibūdina (žr. Čižik-Prokaševa 2010a: 130t, 2010b: 8tt, 2011: 76tt, 84) [1]. Tas semantinis depiktyvo ryšys su pagrindinio predikato argumentu yra vienas iš svarbiausių kriterijų, padedantis atskirti depiktyvus nuo kitų sakinio dalių (gramatinių funkcijų). Terminas *depiktyvai* (depiktyviniai antriniai predikatyvai) užsienio lingvistikoje vartojamas nenuosekliai. Vieni šį terminą vartoja plačiąja prasme, priešindami rezultatyvams, t. y. rezultatiniams antriniams predikatyvams (pvz., Schultze-Berndt, Himmelmann 2004; Himmelmann, Schultze-Berndt 2005; Bucheli Berger 2005). Šia prasme terminas apima ne tik depiktyvus siaurąja prasme, bet ir aplinkybinius antrinius predikatyvus. Kiti lingvistai terminą *depiktyvai* vartoja siaurąja prasme, priešindami jį aplinkybiniais antriniams predikatyvams, o šiuos du – rezultatiniams antriniams predikatyvams (pvz., Halliday 1967; Nichols 1978b, 1981; Plank 1985; Irimia 2005; Simpson 2005; Hentschel 2008).

Depiktyvų tematika aktuali šiuolaikinei užsienio (kaip rodo visai neseniai pasirodžiusios dvi knygos apie antrinę predikaciją – Himmelmann, Schultze-Berndt, eds. 2005 ir Schroeder, Hentschel, Boeder, eds. 2008) ir lietuvių lingvistikai (tai rodo kasmet publikuojami straipsniai, pvz., Holvoet 2003; Vaičiulytė-Semėnienė 2007a, 2007b, 2010; Mikulskas 2007, 2009; Holvoet, Mikulskas [A], [B]; Pakerys 2009; Čižik-Prokaševa 2010a, 2010b). Vis dėlto lietuvių kalbos depiktyvų ir kitų laisvųjų antrinių predikatyvų [2], orientuotų į situacijos dalyvį, semantinio žemėlapio dar niekas nebuvo sudaręs – tai šio straipsnio tikslas.

Dauguma straipsnyje pateikiamų pavyzdžių yra iš Kauno VDU Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (DLKT; prieiga internete <http://donelaitis.vdu.lt>); kiti imti iš Jono Jablonskio *Lietuvių kalbos sintaksės* (1911), Jono Balkevičiaus *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksės* (1963), *Lietuvių kalbos gramatikos* (Ulvydas, red. 1976), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos* (Ambrazas, red. 1996), Jono Šukio knygos *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normą*; dar keli rasti naudojantis interneto paieškos sistema *Google* (prieiga internete <http://www.google.lt>; straipsnyje jie pateikiami su internetinio puslapio nuoroda), o pora sugalvota autorės – straipsnyje jie pateikiami be nuorodos. Iš pradžių trumpai pristatysiu Nicholaus P. Himmelmanno ir Evos Schultze's-Berndt skiriamas depiktyvų reikšmes, aptarsiu jų pateikiamą preliminarų į situacijos dalyvį orientuotų modifikatorių semantinį žemėlapią ir jo sudarymo principus. Po to plačiau pakomentuosiu kiekvieną šių autorių skiriamą reikšmę ir jos vietą semantiniame žemėlapyje, palyginsiu jas su lietuvių kalbos duomenimis. Lietuvių kalbos depiktyvų reikšmės nagrinėjamos dviejuose straipsnio skyriuose: iš pradžių aptariami atvejai, kai lietuvių kalbos laisvųjų antrinių predikatyvų interpretacija sutampa su Himmelmanno ir Schultze's-Berndt siūloma, vėliau tie, kurių interpretacija nuo Himmelmanno ir Schultze's-Berndt siūlomosios skiriasi. Interpretavimo skirtumus lėmė lietuvių kalbos specifika arba nesutampančios teorinės nuostatos. Straipsnio pabaigoje pateikiamos tyrimo išvados ir preliminarus lietuvių kalbos į situacijos dalyvį orientuotų modifikatorių semantinis žemėlapis.

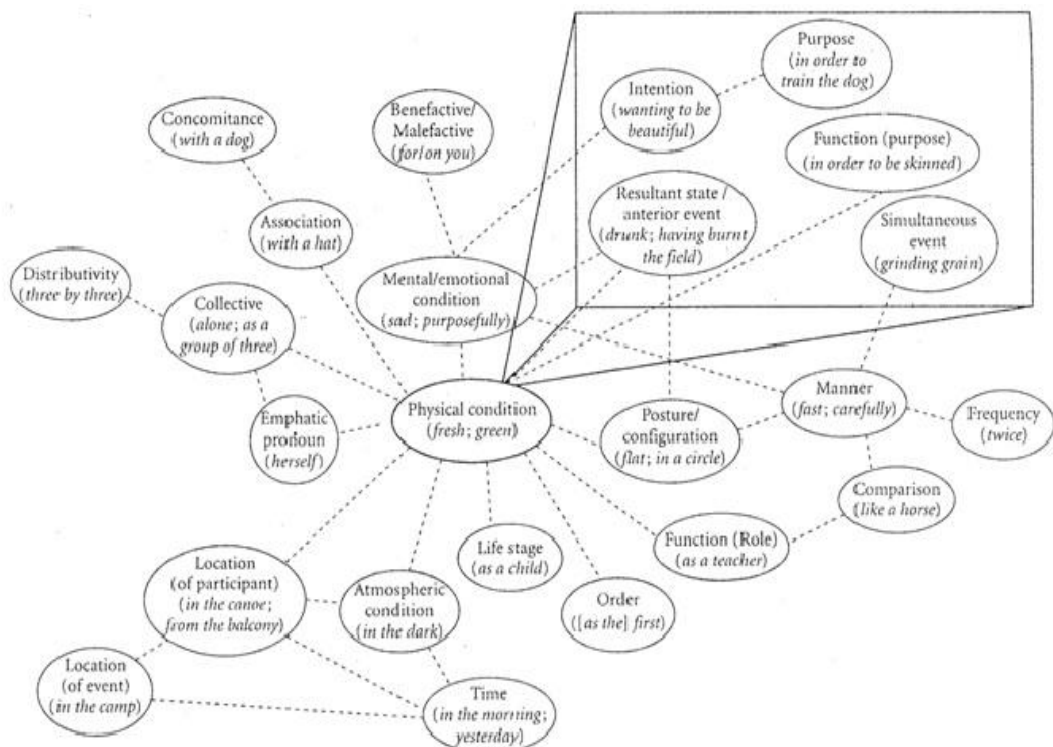
1. N. P. Himmelmanno ir E. Schultze's-Berndt skiriamos depiktyvų reikšmės.

Eva Schultze-Berndt ir Nicholas P. Himmelmannas 2004 m. straipsnyje pateikia tokią tipologiniais duomenimis grįstą derinamųjų depiktyvų reikšmių tikėtino hierarchiją: BŪSENA (angl. *Condition / State*) > KIEKIS (angl. *Quantity*) > DRAUGĖ (angl. *Concomitance*) > LYGINIMAS (angl. *Comparison*) > BŪDAS (angl. *Manner*) > VIETA (angl. *Location*) > LAIKAS (angl. *Time*). Kaip matyti, skiriamos septynios depiktyvų reikšmės. Hierarchija rodo, kad kalbose

labiausiai tikėtini yra būseną reiškiantys, o mažiausiai – laiko reikšmės derinamieji depiktyvai (žr. Schultze-Berndt, Himmelmann 2004: 120). Šia klasifikacija remdamasi, lietuvių kalbos derinamųjų depiktyvų semantinius tipus aprašė Loreta Vaičiulytė-Semėnienė. Ji skyrė būsenos (sąlyginai prie šios grupės buvo priskirti spalvą ir pozą ar laikyseną reiškiantys vardažodžiai), funkcijos ar vaidmens, gyvenimo tarpsnio, kiekio, būdo ir laiko reikšmės depiktyvus (plačiau žr. Vaičiulytė-Semėnienė 2007b). Vadinasi, jos nuomone, lietuvių kalbos depiktyvai gali turėti šešias reikšmes.

Kitame, 2005 m., straipsnyje Himmelmannas ir Schultze-Berndt pateikia preliminarų į situacijos dalyvį orientuotų modifikatorių semantinį žemėlapį (žr. 1 paveikslą), kuriame pateikia net dvidešimt keturias galimas tokių modifikatorių (laisvųjų antrinių predikatyvų) reikšmes: fizinė būklė (angl. *physical condition*), emocinė arba psichinė būsena (angl. *mental / emotional condition*), emfatinis įvardis (angl. *emphatic pronoun*), gyvenimo tarpsnis (angl. *life stage*), eilės tvarka (angl. *order*), išvaizda, laikysena (angl. *posture / configuration*), vaidmuo, funkcija (angl. *function (role)*), būdas (angl. *manner*), lyginimas (angl. *comparison*), dažnumas (angl. *frequency*), situacijos dalyvio vieta (angl. *location of participant*), įvykio vieta (angl. *location of event*), grupė (angl. *collective*), pasiskirstymas (angl. *distributivity*), asociatyvumas (angl. *association*), draugė (angl. *concomitance*), benefaktyvas / malefaktyvas (angl. *benefactive / malefactive*), rezultatinė būklė arba ankstesnis įvykis (angl. *resultant state / anterior event*), ketinimas (angl. *intention*), tikslas (angl. *purpose*), paskirtis (angl. *function (purpose)*), viena laikė būklė (angl. *simultaneous event*), laikas (angl. *time*), oro sąlygos (angl. *atmospheric condition*) (žr. Himmelmann, Schultze-Berndt 2005: 29).

1 paveikslas. Preliminarus į situacijos dalyvį orientuotų modifikatorių semantinis žemėlapis (pagal N. P. Himmelmanną ir E. Schultze-Berndt 2005)

Fizinę būklę reiškiantys depiktyvai N. P. Himmelmanno ir E. Schultze's-Berndt pateikiami semantinio žemėlapio centre, nes jie laikomi prototipiškiausiais į situacijos dalyvį orientuotais modifikatoriais (angl. *participant-oriented adjuncts*), t. y. kaip depiktyvai jie koduojami visose tokią sakinio dalį turinčiose kalbose. Skiriamasis formalus depiktyvų požymis yra derinimas linksnium su pagrindinio predikato argumentą žyminčiu žodžiu. Reikšmių išdėstymas semantiniame

žemėlapyje atspindi jų žymėjimo depiktyviškumą: daugelyje kalbų depiktyviniais modifikatoriais žymimos reikšmės pateikiamos arčiau centro, o reikšmės, galinčios būti koduojamos ir kitais būdais, – toliau nuo jo. Punktyrinės linijos tarp reikšmių turėtų būti traktuojamos kaip hipotetiniai depiktyvinio žymėjimo plėtros keliai. Penki reikšmių tipai autorių pateikiami atskiru planu, kvadratu, ir siejami su žemėlapiu centru. Šiais depiktyvais paprastai reiškiami sakinio modifikatoriai (angl. *clausal adjuncts*), t. y. jie modifikuoja visą predikaciją, o ne vien sakinio predikatą. Viena greta kitos žemėlapyje pateikiamos reikšmės paprastai ir morfosintaksiškai koduojamos vienodai. Pavyzdžiui, lyginimą reiškiančios konstrukcijos anglų ir vokiečių kalbose formaliai reiškiamos panašiai kaip būdą ir vaidmenį reiškiančios konstrukcijos, todėl jos semantiniame žemėlapyje ir pateikiamos greta jų. Vienodai žymimi ir vietos, oro sąlygų bei laiko į situacijos dalyvį orientuoti modifikatoriai.

Nors depiktyvai E. Schultzes-Berndt ir N. P. Himmelmanno suvokiami plačiąja prasme (žr. Himmelmann, Schultze-Berndt 2005: 15tt), bet aplinkybiniai antriniai predikatyvai jų neįtraukti nei į depiktyvų reikšmių hierarchiją (žr. anksčiau), nei į preliminarų į situacijos dalyvį orientuotų modifikatorių semantinį žemėlapi (žr. 1 paveikslą).

2. Lietuvių kalbos antrinių predikatyvų interpretacija sutampa su N. P. Himmelmanno ir E. Schultze's-Berndt siūlomąja

2.1. Fizinė būklė (angl. *physical condition*, pvz., *fresh; green*). Šio tipo depiktyvai iš visų labiausiai orientuoti į situacijos dalyvį, jie nurodo tik situacijos dalyvio fizinę būklę ir visai nereiškia veiksmo atlikimo būdo (žr. Himmelmann, Schultze-Berndt 2005: 31). Be to, fizinė būklė įvairiose kalbose reiškiamą vien depiktyvais, o emocinė būseną – ne tik depiktyvais, bet ir aplinkybėmis. Dėl šių priežasčių fizinė būklė laikoma prototipiškiausia depiktyvų reikšme (gryniausia orientacijos į situacijos dalyvį atžvilgiu) ir pateikiama semantinio žemėlapiu centre. Lietuvių kalboje situacijos dalyvių fizinė būklė reiškiamą ne tik prototipiniais derinamais (sintaksiniais [3]), bet ir linksniu nederinamais (semantiniais) depiktyvais, pvz.:

(1) *Skulptorius prisipažino, kad jam buvo nelengva kurti skulptūrą žmogaus, kurio niekadoms nebuvo matęs gyvo.* DLKT

(2) *Traukiu taboka ir zacirka atsiduodantį gryčios orą, ir taip man miela mažam apsiplunksnojusį brolių gūžtoje, kad net liūliuoja.* DLKT

(3) *Niekas nematė jo mirštant.* (Šukys 1998: 120)

2.2. Emocinė arba psichinė būseną (angl. *mental / emotional condition*, pvz., *sad; purposefully*). Šio tipo depiktyvai ne tik perteikia vidinę situacijos dalyvio būklę ar būseną, bet ir yra orientuoti į veiksmožodžiu žymimą procesą, nes paprastai nurodo ir veiksmo atlikimo būdą (žr. Himmelmann, Schultze-Berndt 2005: 31). Todėl ši reikšmė pateikiama ne pačiame semantinio žemėlapiu centre, o greta fizinės būklės reikšmės. Lietuvių kalboje emocinė arba psichinė situacijos dalyvio būseną, kaip ir fizinė būklė, reiškiamą ir sintaksiniais, ir semantiniais depiktyvais, pvz.:

(4) *Uma matė Tenvarą liūdną ir netgi nerovingą.* DLKT

(5) *...bridom per pusnį, ji neištvėrė: krito ir tyso kaip negyva. Prižiūrėtojas mano, kad apsimeta – kad šoko spardyti, rėkti, bet moterys kaip puolė jį įsiutusios...* DLKT

(6) *Marta sėdėjo šalia vyro linksmą, džiugią, patenkintą.* (Balkevičius 1963: 122)

Skirtumas tarp fizinės būklės ir emocinės būsenos depiktyvų ne visada aiškus, pvz.: *Miegojo visą dieną, naktį, iki kito pusiaudienio. Pabudo apsvaigęs ir galutinai išsekęs.* DLKT

2.3. Išvaizda, laikysena, padėtis (angl. *posture / configuration*, pvz., *flat; in a circle*). Šios reikšmės depiktyvai nurodo situacijos dalyvio savybę, kuri reikšmingai veikia proceso suvokimą (žr. Himmelmann, Schultze-Berndt 2005: 31). Kadangi padėties depiktyvai semantiškai artimi būdo depiktyvams, semantiniame žemėlapyje jie pateikiami tarp fizinės būklės (t. y. prototipinių) ir būdo depiktyvų. Situacijos dalyvio fizinės būklės ir išvaizdos, laikysenos ar padėties depiktyvų skirtumai ne visada aiškūs, pvz.: *Tokia nelaiminga tai buvo vieta, nors medžiai auga labai **gražūs** ir **kuplūs**... Iš tos kelionės Juknevičius grįžo **pražilęs** ir **prislėgtas*** (pavyzdžiai iš DLKT). Kaip ir anksčiau minėtais atvejais, ši reikšmė lietuvių kalboje gali būti perteikiama sintaksiniais ir semantiniiais depiktyvais, pvz.:

(7) *Tik upė, išnešusi ledą, bet dar neatslūgusi, plaukia **lygi** ir **dinga***. DLKT

(8) *Tik katinas, Juodasis Peteris, neturėjo poros, jis visuomet likdavo vienas – paniuręs, **pasišiaušęs***. DLKT

(9) *Butelis stovi **stačias***. (Holvoet, Mikulskas [B]: 11)

(10) *Tu tuo kailiu apsisupk ir ateik **keturpėščias** į trobą, pažiūrėk, kas ten yra*. DLKT

2.4. Būdas (angl. *manner*, pvz., *fast; carefully*). Būdo depiktyvai (netgi prototipiškiausi) nurodo ne tik proceso dalyvio ypatybę, bet ir paties proceso vyksmo būdą – yra orientuoti į procesą žymintį veiksmažodį. Morfosintaksiškai jie gali visai nesiskirti nuo prototipinių depiktyvų. Lietuvių kalboje ši reikšmė žymima arba derinamais depiktyvais, arba prieveiksmais, pvz., *Užsisvajojusi ji pravažiavo savo stotelę, paskui išlipo ir grįžo **pėščia***. DLKT / *Užsisvajojusi ji pravažiavo savo stotelę, paskui išlipo ir grįžo **pėščiomis***. Prieveiksminė raiška perteikia kiek kitokį, glaudesnę semantinę santykį su sakinio predikatu. Visa tai rodo, kad būdo reikšmės depiktyvai yra orientuoti ir į situacijos dalyvį, ir į procesą, todėl semantiniame žemėlapyje jie turi būti žymimi toliau nuo centro, greta išvaizdos, laikysenos ir padėties depiktyvų. Pateiksiu dar kelis pavyzdžius:

(11) *O aš galvojau apie Majorą su Guculka. Kai važiavome iš vaikų namų kiemo, jiedu **tylūs** sukinėjosi aplink, bet pašaukti jų į kelionę negalėjau. Kažin kada galėsiu?* DLKT

(12) *Pasitaiso kėdėje, vėl žiūri į jį susiaurėjusiom akutėm lyg katinas į peliūkštį, tik liežuvio nekaišioja, nesilaižo. Ilgai žiūri! Bet Stasys sėdi **ramus**, stengiasi nepasiduoti jokiems dygliavimams, erzinimams. Jo manymu, svarbiausia neištižti*. DLKT

(13) *Agurkai eilutėje auga **neretinti**, eilės tarp agurkų vos 35 cm*. DLKT

2.5. Vaidmuo, funkcija (angl. *function (role)*, pvz., *as a teacher*). Šios reikšmės depiktyvai nurodo situacijos dalyvio atliekamą vaidmenį ar funkciją. Derinimas aiškiai parodo, su koku pagrindinio predikato argumentu jie yra susiję. Pavyzdžiui, sakinyje *Jie įteikė jai knygą **kaip dovaną*** depiktyvas *kaip dovaną* semantiškai susijęs su vienu iš objektų – *knyga*, o ne su objektu *jai* arba su subjektu *jie*. Joanna Nichols (1978a) vaidmens depiktyvus laiko tipiškais į situacijos dalyvį orientuotais modifikatoriais. Be abejo, jie yra šiek tiek orientuoti ir į veiksmažodį (pvz., pacituotame sakinyje depiktyvas *kaip dovaną* gali būti suvoktas kaip nusakantis įteikimo pobūdį). Lietuvių kalboje šios reikšmės gali būti reiškiamos konstrukcija *kaip* + daiktavardis (linksniu derinamas su pagrindinio predikato argumentu, t. y. sintaksiniais depiktyvais) arba daiktavardžio įnagininku (t. y. semantiniiais depiktyvais, kurie su pagrindinio predikato argumentu derinami gimine ir skaičiumi), pvz.:

(14) *1976 m. išvyko pas vyrą į JAV ir papildė Bostono lietuvių ansamblio gretas. Dirba draudimo bendrovėje kompiuterių **programuotoja***. Augina du sūnus. DLKT

(15) *Gerai, kad Antanas Bartkus buvo vedęs rusę, todėl tik išlėkė iš partinio darbo ir grįžo **dėstytoju** į universitetą, iš kurio, beje, netrukus irgi buvo „grupės draugų“ išėstas – už tą patį... DLKT*

(16) *Dar carinės okupacijos metais senasis Bartoškinas plačiai garsėjo **kaip „gydytojas nuo kariuomenės“***. DLKT

2.6. Gyvenimo tarpsnis (angl. *life stage*, pvz., *as a child*). Gyvenimo tarpsnio depiktyvai yra susiję su pagrindinio predikato argumentu, ką rodo jų derinimas. Kadangi šie depiktyvai susiję ir su laiku, jie semantiniame žemėlapyje pateikiami tarp fizinės būklės ir laiko depiktyvų. Be to, šiems depiktyvams reikšti vartojamos ir nederinamos vietininko formos, būdingesnės aplinkybių raiškai. Lietuvių kalboje gyvenimo tarpsnis reiškiamas daiktavardžio formomis: sintaksiniais depiktyvais, kai predikatyvo linksnis sutampa su pagrindinio predikato argumentą žyminčio žodžio linksniu, ir semantiniiais depiktyvais, kai predikatyvo linksnis skiriasi nuo pagrindinio predikato argumentą žyminčio žodžio linksnio (daiktavardžio įnagininku arba vietininku), pvz.:

(17) *Piemene ji tenkinosi guoliu geldoje.* (Šukys 1998: 235)

(18) *Liuda vėl pakelia veidą į žvaigždes, kaip darydavo kadaise, dar mokinukė, po tėvo mirties, spėliodama, iš kurios žvaigždės tėvas dabar į ją žvelgia.* ([http://test.svs.lt/?Nemunas;Number\(113\);Article\(2367\);](http://test.svs.lt/?Nemunas;Number(113);Article(2367);))

(19) *Beje, man pačiam jaunystėje* (plg. *jaunam*) *teko nemažai sportuoti, studijuodamas Konservatorijoje žaidžiau jos krepšinio rinktinėje.* DLKT

2.7. Draugė, komitatyvas (angl. *concomitance*, pvz., *with a dog*). Draugės modifikatoriai, paprastai reiškiami prielinksnio *su* ar prieveiksmio *kartu* + įnagininkas konstrukcijomis, dažniausiai traktuojami kaip aplinkybės. Bet yra kalbininkų, pvz., Frey, Pittner 1998; Himmelmann, Schultze-Berndt 2005; Boeder 2005, kurie mano, jog tokie modifikatoriai turi ypatingą ryšį su vienu iš pagrindinio predikato argumentų. Pavyzdžiui, sakinyje *Jie įvedė kalinį su jo bendrininku* draugės konstrukcija *su bendrininku* yra susijusi tik su sakinio objektu (o ne subjektu). Tokios konstrukcijos įtraukiamos į depiktyvų semantinį žemėlapi (tiesa, pateikiamos jo pakraštyje), nes yra kalbų, kuriose jos reiškiamos su pagrindinio predikato argumentu derinamais žodžiais. Pateiksiu kelis lietuvių kalbos pavyzdžius:

(20) *Priejęs prie negyvėlių, kariškis paleido po kontrolinį šūvį, o tada pamatė berniuką su šuniu.* DLKT

(21) *Kino teatras „Pasaka“ kvies ateiti į naują filmą net su kūdikiais.* (<http://www.augink.lt/index.php?page=kino-teatras-pasaka-ir-iniciatyva-augink-atsakingai-kvies-i-filma-ateiti-net-su-kudikiais>)

(22) *Juk pernai priėmė du naujus kumečius su šeimomis.* (Ulvydas, red. 1976:223)

Pastebėtina, kad ir lietuvių kalboje tokiais atvejais kartais įžiūrimas prielinksnio valdomo daiktavardžio derinimas skaičiumi su pagrindinio predikato argumentą reiškiančiu žodžiu, pvz., jei (22) sakinyje tiesioginis objektas, į kurį nurodo draugės konstrukcija, būtų vienaskaitinis, tai ir prielinksnio *su* valdomas daiktavardis turėtų vienaskaitos formą: *Juk pernai priėmė vieną naują kumetį su šeima.* Tai rodo, kad ir lietuvių kalboje draugės konstrukcijos laikytinos depiktyvinėmis.

2.8. Asociatyvumas (angl. *association*, pvz., *with a hat*). Glaudesnis antrinio predikatyvo ir pagrindinio predikato argumento ryšys esti tuomet, kai predikatyvu einantis žodis žymi negyvą daiktą arba daikto dalį, kurie negali būti atsieti nuo pagrindinio predikato argumento. Tokios konstrukcijos vadinamos asociatyvinėmis, pvz.:

(23) *Tuo pat metu prieangyje pasirodė jaunas vyriškis su kibirais rankose.* (Ulvydas, red. 1976: 223)

(24) *Tada visi duoną valgė be sviesto* (plg. *vieną*). (Ambrazas, red. 1996: 627)

(25) *Tačiau vyruko būta tikrai narsaus: uždavinį atliko, grįžo gyvas ir buvo pakeltas sprogdintojų grupės vadu. Betgi kitą dieną jis grįžo be akies* (plg. *purvinas*): *tolo užtaisą metė į prūdą, kur veisėsi riebus karosai.* DLKT

Pavyzdžiui, sakinyje (25) *be akies* žymi ne vyruko grįžimo būdą, o tai, kad vyrukas grįžo jau būdamas be akies. Kadangi šiuo atveju semantinis depiktyvo ir pagrindinio predikato argumento ryšys yra akivaizdesnis, asociatyvines konstrukcijas reikia laikyti labiau orientuotomis į situacijos dalyvį nei draugės konstrukcijas ir semantiniame žemėlapyje pateikti arčiau centro.

Reikėtų pridurti, kad ne visos prielinksnių *su* ir *be* konstrukcijos laikytinos depiktyvinėmis. Depiktyvinės konstrukcijos suteikia papildomos informacijos apie sakinyje subjektu arba objektu einančio referento būklę veiksmo vykimo metu. Tokiais atvejais depiktyvus atskirti padeda jų reiškiamo požymio laikinumas arba netikėtumas. Apie tai daugiau žr. Čižik-Prokaševa 2011: 106tt.

2.9. Vietai nusakyti paprastai vartojami prievėksmiai, įvairios prielinksnių konstrukcijos, daiktavardžių linksniai ir pan. Pastebėta, kad vietą nurodantys modifikatoriai gali būti orientuoti ne tik į įvykį, bet ir į situacijos dalyvį. N. P. Himmelmannas ir E. Schultze-Berndt skiria dvi orientuotų vietos reikšmės modifikatorių rūšis: vienais nurodoma situacijos dalyvio vieta, kitais – proceso vieta. Lietuvių kalboje galima rasti pirmosios rūšies modifikatorių, kai antriniai predikatyvai nurodo situacijos dalyvio vietą. Tuo jie skiriasi nuo aplinkybių, kurios paprastai nurodo proceso vyksmo vietą. Pavyzdžiui, sakinyje *Kai kas čia specialiai užsuka paragauti sterko vyno padaže už 15 Lt ar bulvinių blynų už 6 Lt* (pavyzdys iš DLKT) nurodoma sterko būklė, o ne vieta, kur ragaujama sterko (pastebėtina, kad tokiais atvejais galima iškelti klausimą *kokią sterką?*, bet ne *kur?*). Modifikatoriaus orientaciją į pagrindinio predikato argumentą galima įžiūrėti ir sakinyje *Perki katę maiše* (Ulvydas, red. 1976: 209). Jame nurodoma perkamo objekto, o ne paties pirkimo vieta.

2.10. Oro sąlygos (angl. *atmospheric condition*, pvz., *in the dark*). Pastebėta, kad oro sąlygas reiškiantys žodžiai gali būti žymimi kaip depiktyvai, t. y. jie gali būti derinami su pagrindinio predikato argumentu. Lietuvių kalboje tokie antriniai predikatyvai reiškiami nederinamu daiktavardžio vietininku. Pavyzdžiui, žodis *tamsoje* sakinyje *Jie ėjo namo tamsoje* gali būti suvokiamas ne tik kaip į procesą orientuota laiko nuoroda, bet ir kaip antrinis predikatyvas, orientuotas į subjektą *jie*. Juk situacijos dalyviai tokiais atvejais tiesiogiai veikiami atmosferos sąlygų. Modifikatoriaus orientaciją į pagrindinio predikato argumentą galima išvelgti ir tokiuose sakiniuose:

(26) *Jolantos galva padėta tau ant peties. Retkarčiais lūpomis prisiliečia tau prie kaklo. Įsivaizduoji, kaip ji šypsosi tamsoje.* DLKT

(27) *Vaciukas vis galvojo, kad Venckus dabar sėdi kur kiemo tamsoje ir vėjyje ir klausosi, kaip gieda žmonės moteriai, gulinčiai surištomis rankomis...* DLKT

2.11. Rezultatinė būklė arba ankstesnis įvykis (angl. *resultant state / anterior event*, pvz., *drunk; having burnt the field*). N. P. Himmelmannas ir E. Schultze-Berndt 2004 m. straipsnyje nustatė, kad neasmenuojamosios veiksmožodžio formos ar sakiniai su šiomis formomis gali būti laikomi depiktyvais, kai yra semantiškai valdomi (angl. *control*) pagrindinio predikato argumentų: modifikuojančio žodžio arba sakinio subjektas neišreiškiamas ir suvokiamas kaip koreferentiškas su pagrindinio predikato argumentu. Tokių antrinių predikatyvų depiktyvinį statusą rodo ir jų morfosintaksinis derinimas su pagrindinio predikato argumentais. Šio semantinio tipo depiktyvai paprastai reiškiami sakinio modifikatoriais (angl. *clausal constructions*), todėl semantiniame žemėlapyje jie pateikiami atskirai. Jie koduoja fizinę būklę, kuri atsiranda tam tikram procesui pasibaigus (pvz., *girtas, prisivalgęs*). Rezultatinės būklės antriniai predikatyvai semantiškai labai artimi prototipiškiausiems laikomiems fizinės būklės (plg. būdvardžius *girtas* ir *blivus*), emocinės arba psichinės būsenos ir išvaizdos arba laikysenos depiktyvams, kurie pateikiami semantinio žemėlapio centre. Jie gali turėti ir ankstesnio įvykio atspalvį, tačiau ir tokiais atvejais nurodomas ne pats ankstesnis įvykis, o po jo (gal ir dėl jo) susidariusi būseną [4].

Lietuvių kalboje tokie antriniai predikatyvai reiškiami derinamosiomis būdvardžių ir neasmenuojamosiomis veiksmažodžių formomis, pvz.:

- (28) *Pernykštę lapkričio devintąją Mečys Birmantas į namus grįžo **girtas***. DLKT
 (29) *Taigi, Virga tikrai iš Sibiro grįžo **nėščia** ir norėjo jam primesti svetimą vaiką*. DLKT
 (30) *Parėjo namo ir rado sūnų **užgimus***. (Ambrasas, red. 1996: 382)
 (31) *Vieną dieną Žora grįžo namo labai **sutrikęs***. DLKT

2.12. Vienalaikė būklė (angl. *simultaneous event*, pvz., *grinding grain*). Vienalaikės būklės antriniai predikatyvai atitinka vieną svarbiausių depiktyvų kriterijų – jų žymimo proceso laikas sutampa su pagrindinio predikato laiku. Be to, jais nurodomas ne tiek šalutinis procesas, kiek situacijos dalyvio būklė. Lietuvių kalboje tokie antriniai predikatyvai gali būti reiškiami dalyviais, pusdalyviais ir padalyviais. Tai, kad padalyviai yra nebūtinai, veiksmažodžio nereikalaujami, kad jais nurodoma reiškinių būklė yra vienalaikė su pagrindiniu procesu, kad jie yra orientuoti į pagrindinio predikato argumentą, sieja padalyvius su tipiškais depiktyvais. Be to, tokius padalyvius galima pakeisti dalyviais (tipiškais derinamaisiais depiktyvais), jiems būdinga prototipiškiausia depiktyvų reikšmė – fizinė būklė. Lietuvių kalbos pusdalyviai irgi galėtų būti laikomi depiktyvais: pagrindinio predikato ir pusdalyviu žymimo proceso veikėjas sutampa, pagrindinio ir šalutinio proceso laikas tas pat, pusdalyvis derinamas su pagrindinio predikato argumentu ir nurodo situacijos dalyvio požymį ar būseną pagrindinio proceso metu. Vienalaikės būklės antriniai predikatyvai susiję su būdo predikatyvais. Jie irgi paprastai reiškiami sakinio modifikatoriais (angl. *clausal constructions*), todėl semantiniame žemėlapyje pateikiami atskirai, greta rezultatinės būklės arba ankstesnio įvykio antrinių prediktyvų. Pavyzdžiai:

- (32) *O mudu ejome tamsoje **tylėdami** kalno takais*. DLKT
 (33) *Iš pakalnės nuo vaiskrūmių grįžtanti sodybos šeimininkė ją pamatė **belipančią** kopėčiomis žemyn*. DLKT
 (34) *Radau mergelę **beverpiančią***. (Balkevičius 1963: 193)

2.13. N. P. Himmelmano ir E. Schultze's-Berndt duomenimis, į situacijos dalyvį gali būti orientuoti ir antriniai predikatyvai, turintys ketinimo, paskirties ar tikslo reikšmes. Jų nuomone, šie antriniai predikatyvai žymi ne tiek patį įvykį, kiek būklę prieš įvykį; pagrindinio predikato argumentui jie numato arba priskiria konkrečią funkciją. Anglų kalboje šio semantinio tipo depiktyvai paprastai reiškiami sakinio modifikatoriais, todėl Himmelmano ir Schultze's-Berndt semantiniame žemėlapyje jie pateikiami greta dviejų ką tik aptartų depiktyvų tipų. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos* paskirties arba tikslo aplinkybių ir nederinamojo pažyminio skyriuose pateikiami labai panašūs pavyzdžiai (žr. Ambrasas, red. 1996: 551t, 561). Tai rodytų, kad šios konstrukcijos yra orientuotos ne tik į procesą, bet ir į pagrindinio predikato argumentą. Semantinių pagrindinio predikato argumento ir ketinimo, paskirties arba tikslo modifikatoriaus sąsajų būtų galima išvelgti tokiuose lietuvių kalbos sakiniuose:

2.13.1. ketinimas (angl. *intention*, pvz., *wanting to be beautiful*), pvz.: *Čia buvo pastatęs spąstus **šeškams***. (Šukys 1998: 169) – pastatė spąstus, ketindamas pagauti šeškų;

2.13.2. paskirtis (angl. *function (purpose)*, pvz., *in order to be skinned*), pvz.: *Jau **vaistams** renku žoles, liepžiedžius, laukų gėles*. (Šukys 1998: 168) – renku žoles, norėdama jas panaudoti vaistams gaminti; *Tuose muštuvuose išpjautas toks grioviukas **įdėt skietui** / grioviukas **skietui***. (Šukys 1998: 174) – išpjautas grioviukas, kad būtų galima įdėti skietą;

2.13.3. tikslas (angl. *purpose*, pvz., *in order to train the dog*), pvz.: *O aš nuskinsiu apynio spurgą vestuvių **alui raugti** / vestuvių **alui***. (Šukys 1998: 174) – nuskinsiu, siekdamas užraugti alų;

Šios lėšos bus panaudotos *švietimui gerinti* / *švietimui*. (Šukys 1998: 174) – lėšos bus panaudotos siekiant pagerinti švietimą.

Lietuvių kalbos semantiniame žemėlapyje šios reikšmės turėtų būti pateikiamos atskiru planu, greta kitų sakinio modifikatorių. Jos žymimos daiktavardžių naudininku ir naudininko konstrukcijomis su bendratimi.

3.1. Lietuvių kalbos antrinių predikatyvų interpretacija skiriasi nuo N. P. Himmelmanno ir E. Schultze's-Berndt siūlomosios dėl lietuvių kalbos specifikos

3.1.1. Laikas (angl. *time*, pvz., *in the morning; yesterday*). Senojoje graikų kalboje, lotynų bei kai kuriose Australijos kalbose laiko reikšmės vardažodžiai derinami su pagrindinio predikato argumentu, kas rodo jų orientaciją ne tik į įvykį, bet ir į situacijos dalyvį. Tačiau toks žymėjimas paprastai yra išimtinis ir neprivalomas – nėra kalbų, kuriose visi laiko modifikatoriai visais atvejais būtų derinami su pagrindinio predikato argumentu. Todėl N. P. Himmelmanno ir E. Schultze's-Berndt semantiniame žemėlapyje laiko depiktyvai pateikiami semantinio žemėlapio pakrašty. Oro sąlygų modifikatoriai (žr. 2.10 skyrių), N. P. Himmelmanno ir E. Schultze's-Berndt nuomone, yra labiau orientuoti į situacijos dalyvį, nei laiko modifikatoriai, nes oro sąlygos situacijos dalyvius veikia tiesiogiai. Lietuvių kalbos laiko antriniai predikatyvai yra artimesni prototipiškiems depiktyvams, nei oro sąlygas reiškiantieji, nes yra derinami su savo derinimo davikliu. Todėl lietuvių kalbos depiktyvų semantiniame žemėlapyje jie turėtų būti pateikiami arčiau centro. Lietuvių kalboje galima rasti šios reikšmės depiktyvų, reiškiamų derinamosiomis formomis ir nurodančių ne tik laiką, bet ir būklę, pvz.:

(35) *Aš tikiu, kad taip bus, prabils dešimtys žinomų ir garbingų Lietuvos žmonių, kurie įveiks ir peržengs save – vakarykštį...* DLKT

(36) *Metams bėgant vaikystės mitai blunka arba paprasčiausiai praranda vertę. Sunku atpažinti save vakarykštį, nežinau, ką galvosiu rytoj.* DLKT

3.1.2. Skaičių reiškiantys žodžiai, eidami modifikatoriais, dažnai yra semantiškai susiję su pagrindinio predikato argumentu, t. y. orientuoti į situacijos dalyvį. Viena dažniausių jų reikšmių – į procesą įtraukiamų situacijos dalyvių skaičiaus nuoroda. Pavyzdžiui, sakinyje *Markas ir vėl suvalgė pyragėlį vienas* modifikatorius nurodo veiksmą atlikusių subjektų skaičių. Formalus požymis, rodantis jų depiktyviškumą, yra derinimas. Skiriami keli semantiniai šių depiktyvų tipai: grupės, pasiskirstymo, eilės tvarkos ir dažnumo depiktyvai.

3.1.2.1. Grupė (angl. *collective*, pvz., *alone; as a group of three*). Ši reikšmė lietuvių kalboje gali būti perteikiama sintaksiniais (derinamosiomis skaitvardžių (pvz., *vienas*) ir būdvardžių (pvz., *vienišas*) formomis) ir semantiniais (daiktavardžio įnagininku (pvz., *būriu*) beirieveiksmiais) depiktyvais, pvz.:

(37) *Jėzus sako: eik ir kalbėkis su juo vienu.* DLKT

(38) *Užėmėm mes staliuką septyniese.* (Ambrazas, red. 1996: 423)

(39) *Žvejoja jie penkiесе nedideliu, 300 metrų ilgumo, tinklu.* DLKT

Šio tipo depiktyvų vietą lietuvių kalbos depiktyvų semantiniame žemėlapyje lėmė kitų tipų kiekį reiškiančių žodžių vietos žemėlapyje pokyčiai.

3.1.2.2. Pasiskirstymas (angl. *distributivity*, pvz., *three by three*). Tokie skaičių reiškiantys modifikatoriai kaip *po du* / *poromis* irgi galėtų būti laikomi antriniais predikatyvais, pvz.: *Darželinukai vaikščiojo lauke po du / poromis*. Vienas iš argumentų, leidžiančių taip tvirtinti, yra

būdvardžio *pavienis* vartojimas tokia pačia prasme (žr. (42) pavyzdį, kuriame šis būdvardis elgiasi kaip tipiškas depiktyvas, t. y. derinamas su savo argumentu), pvz.:

(40) „Mes mylime savo vadovus ir tvirtai einame paskui juos į ateitį“. Išpyškino šūkį. O vėliau, grįždami **po du, po tris**, patarė: „Jei nori sužinoti tiesą, netikėk, ką garsiai gatvėje šneka“. DLKT

(41) Mišriuose miškuose klevai auga su qžuolais, liepomis, eglėmis ir drebulėmis. Taip pat auga jie **pavieniui** arba **grupelėmis** sodybose, pakelėse, parkuose. DLKT

(42) Matyti, fašistai mus gana gerai matė ir suprato; kad mes ne eiliniai kariai, kuriuos **pavienius** snaiperiams medžioti gal ir neišsimokėtų. (Ulvydas, red. 1976: 448)

Dėl žymėjimo nederinamosiomis formomis ir sąsajų su būdo reikšme pasiskirstymo depiktyvai atsiduria semantinio žemėlapyje pakraštyje.

3.1.2.3 Eilės tvarka (angl. *order*, pvz., [*as the*] *first*). Eiliškumą reiškiantys skaitvardžiai irgi akivaizdžiai rodo orientaciją į situacijos dalyvį ir visada yra derinami su veiksmazodžio argumentu, todėl laikytini depiktyvais ir pateiktini arti semantinio žemėlapyje centro, pvz.:

(43) *Pasigailėk klūpančiojo anoje balos pusėje, atgailauk ir tu, ir nepasiduok išpuikimui, ženklais skatink jį atsistoti pirmą.* DLKT

(44) **Pirmas** į mokyklą atėjo ne Butkiukas, o jo dėdė globėjas. DLKT

(45) **Trečias** kambaryje gyveno Jeronimas Juozėnas, įstojęs į grafikos fakultetą. DLKT

Kadangi yra kalbų, kuriose eilės tvarkos depiktyvai reiškiami taip pat, kaip ir gyvenimo tarpsnio bei vaidmens depiktyvai, N. P. Himmelmannas ir E. Schultze-Berndt visus juos semantiniame žemėlapyje pateikia greta. Lietuvių kalboje eilės tvarkos depiktyvai reiškiami kitaip – skaitvardžiais, todėl lietuvių kalbos semantiniame žemėlapyje jie turi būti dedami greta kitų skaičiaus reikšmės depiktyvų.

3.1.2.4. Dažnumas (angl. *frequency*, pvz., *twice*). N. P. Himmelmannas ir E. Schultze-Berndt dažnumo reikšmę į depiktyvų semantinį žemėlapyį įtraukia todėl, kad shibo-konibo kalboje šios reikšmės žodžiai reiškiami tokiomis pačiomis formomis, kaip ir būdo reikšmės depiktyvai. Kadangi šios reikšmės modifikatoriai paprastai apima visą procesą, o jų orientacija į proceso dalyvį silpna, tai jie atsiduria Himmelmanno ir Schultze's-Berndt semantinio žemėlapyje pakraštyje, greta būdo reikšmės modifikatorių. Lietuvių kalboje dažnumas paprastai reiškiamas prievaisiais, daiktavardžio įnagininku, vietininku ir galininku su prielinksniais, žodžių junginiais, ir paprastai orientuojamas į procesą. Tačiau lietuvių kalboje yra ir tokių atvejų, kai dažnumą reiškiantys žodžiai orientuojami į pagrindinio predikato argumentą, pvz.:

(46) *Pridroždavo jis visko, bet gyvūnų figūrėlę nupirkdavo gal net **kas antrą**, matyt, kuo nors buvo patrauklios* [5].

(47) *...išsėlino TAS ŽMOGELIS ir skimbtelejo raktų ryšulėliu prie pat ausies. – Žurnalistė?.. – pasiteiravo iš smalsumo išsižiodamas. Dantį burnoj turėjo **kas trečią**. – Ką čia darysi?.. Rašysi?..* DLKT

Šiuose pavyzdžiuose dažnumas reiškiamas samplaikomis, kurias sudaro suprieveikmėjęs įvardis *kas* ir kelintinis skaitvardis, derinamas su proceso dalyvį reiškiančiu žodžiu. Dėl žymėjimo nederinamosiomis formomis dažnumo antriniais predikatyvai lietuvių kalbos depiktyvų semantiniame žemėlapyje pateikiami greta skaičiaus reikšmės depiktyvų, kiek arčiau centro nei pasiskirstymo antriniais predikatyvai.

3.1.3. Emfatinis įvardis [6] (angl. *emphatic pronoun*, pvz., *herself*). Emfatiniai įvardžiai sakinyje koreferentiškumo santykiu susiję su pagrindinio predikato argumentu. Semantiškai tokie modifikatoriai yra labai artimi į situacijos dalyvį orientuotiems skaičių (grupę, pasiskirstymą) reiškiantiems depiktyvams, nes nurodo į procesą įtraukiamų dalyvių skaičių (plg. *pats : pats vienas*). Tik morfosintaksiškai jie, skirtingai nei pastarieji, visada žymimi taip, kaip ir prototipiniai depiktyvai – derinami su predikato argumentą reiškiančiu žodžiu. Vadinasi, jie turi formalų depiktyviškumo požymį ir visada nurodo, su koku pagrindinio predikato argumentu yra susiję, pvz.:

(48) *Penktadienį po pietų viena kaimynė pati bandė gesinti į jos teritoriją persimetusių ugnį, kad gaisras neapimtų miško.* DLKT

(49) *Įmonė pati atsako už jos gaminamos produkcijos kokybę.* DLKT

(50) *„Man buvo pasiūlyta veikti pačiam, o jei pavyktų su vagimis susitarti, skambinti policijai“.* DLKT

Visos šios savybės leidžia emfatinius įvardžius laikyti labai artimais prototipiškiausiems fizinės būklės depiktyvams ir pateikti šalia semantinio žemėlapijo centro, kaip padaryta Himmelmanno ir Schultze's-Berndt semantiniame žemėlapyje. Tačiau negalima neatsižvelgti į tai, kad greta derinamosios formos *pats* gali eiti ir junginys *be kitų pagalbos*, kuris yra tiesiogiai susijęs su procesu ir reiškia veiksmo atlikimo būdą. Dėl to emfatiniai įvardžiai lietuvių kalbos semantiniame žemėlapyje turėtų būti pateikiami toliau nuo centro.

3.1.4. Kaip minėta (žr. 2.9. skyrių), N. P. Himmelmannas ir E. Schultze-Berndt skiria dvi vietas reikšmės orientuotų modifikatorių grupes: vienais nurodoma situacijos dalyvio vieta, o kitais – proceso vieta. Kadangi pastarieji modifikatoriai lietuvių kalbai nebūdingi, tai preliminariniame lietuvių kalbos depiktyvų semantiniame žemėlapyje tokia reikšmė neskiriama.

3.2. Lietuvių kalbos antrinių predikatyvų interpretacija skiriasi nuo N. P. Himmelmanno ir E. Schultze's-Berndt siūlomosios dėl kitokių teorinių nuostatų

3.2.1. Lyginimas (angl. *comparison*, pvz., *like a horse*). Manoma, kad lyginamieji depiktyvai semantiškai glaudžiai susiję su būdo reikšmės depiktyvais. Kadangi pagrindinis lyginamųjų konstrukcijų žodis siekiant nusakyti bendrą požymį gretinamas su vienu iš predikato argumentų ir tas gretinimas yra aktualus pagrindinio proceso vyksmo metu, kai kurie kalbininkai (pvz., Schultze-Berndt ir Himmelmannas 2004: 112t, 2005: 33) depiktyvinėmis linke laikyti ir lyginamąsias konstrukcijas. Adelė Valeckienė straipsnyje „Predikatyvinis pažymynys kaip atskira sakinio dalis“ lyginimą reiškiančias konstrukcijas *kaip*, *lyg* + linksniuojamasis žodis (daiktavardis, būdvardis, dalyvis ir kt.) irgi laiko depiktyvais (autorės vartojamas *predikatyvinio pažyminio* terminas [7], žr. Valeckienė 1967: 101). *Lietuvių kalbos gramatikoje* prie depiktyvų (vartojamas *predikatinio pažyminio* terminas) pateikiami lyginimą reiškiantys ir jo nereiškiantys šios konstrukcijos pavyzdžiai (žr. Ulvydas, red. 1976: 448, 450). *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* požiūris į konstrukcijas su jungtuku *kaip* nevienareikšmis. Vienoje vietoje rašoma, kad vardažodžių linksnių formos su jungtuku *kaip* „nereiškia lyginimo, tik žymi subjekto ar objekto būseną veiksmo atžvilgiu“ (Ambrazas, red. 1996: 627), kitoje vietoje tokios konstrukcijos laikomos lyginamaisiais posakiais, „kuriais lyginami dalykai nurodant tapatumą tam tikru atžvilgiu“ (ten pat, p. 634). Šiame straipsnyje laikomasi nuomonės, kad lyginamosios konstrukcijos [8] laikytinos (būdo) aplinkybėmis, o ne antriniais predikatyvais, nes jos predikato argumentui pagrindinio proceso vyksmo metu būdingą požymį nurodo ne tiesiogiai, o tik per lyginimą. Pavyzdžiui, sakinyje *Jis valgo obuolį kaip arklys* teigiama ne tai, kad koks nors žmogus yra kaip arklys, o tai, kad jo valgymo būdas yra kaip arklio (dėl panašios nuomonės žr. Haspelmath, Buchholz (1998: 322t), Vaičiulytė-Semėnienė (2007b: 122t), Šarić (2008a: 306t)).

Dėl šios priežasties sudarant lietuvių kalbos depiktyvų semantinį žemėlapį lyginamieji depiktyvai nebuvo skiriami. Šiame straipsnyje pateikiama į lyginamąsias panašius su sakinio predikatu ir vienu jo argumentų susijusių konstrukcijų, tačiau jomis reiškiami ne lyginamieji, o gyvenimo tarpsnio, vaidmens arba aplinkybiniai antriniai predikatyvai.

3.2.2. Benefaktyvas arba malefaktyvas (angl. *benefactive / malefactive*, pvz., *for / on you*). Depiktyvų semantiniame žemėlapyje N. P. Himmelmannas ir E. Schultze-Berndt pateikia benefaktyvo (arba malefaktyvo) reikšmę, bet plačiau šios reikšmės antrinių predikatyvų neaptaria ir neduoda jų pavyzdžių. Kadangi tokie modifikatoriai nurodo, kieno naudai ar nenaudai atliekamas veiksmas, savaime suprantama jų sąsaja su emocinės ir psichinės būsenos depiktyvais bei vieta semantiniame žemėlapyje. Lietuvių kalboje šios reikšmės perteikiamos laisvuju daiktavardžių ir įvardžių naudininku (lo. *dativus commodi et incommodi*). Gramatinių funkcijų atžvilgiu laisvieji naudininkai skiriasi ir nuo veiksmožodžio valdomų naudininko papildinių (pvz., *Motina pritarė dukros **sumanymui**, ir Ani nuėjo paskui savo svajonę...* DLKT), ir nuo veiksmožodį modifikuojančių naudininko linksniu žymimų aplinkybių (pvz., *Ji parašė ir paskaitė **visiems: Peteliškė skraido, peteliškė kylo. Matau debesėlį toli užu šilo.*** DLKT) (plačiau žr. Holvoet, Čižik-Prokaševa 2005: 81tt; Rembiałkowska 2009). Kaip rodo pats pavadinimas, šie naudininkai nėra būtini, jie veiksmožodžio nereikalaujami, o juos praleidus sakinio prasmė nepakinta. Nurodydami asmenį, kurio naudai ar nenaudai atliekamas veiksmas, laisvieji naudininkai, panašiai kaip ir aplinkybiniai antriniai predikatyvai (žr. toliau), modifikuoja visą predikaciją. Sakiniuose su laisvuju naudininku galima išvelgti savarankišką predikaciją, tačiau ji skiriasi nuo depiktyviškai vartojamiems modifikatoriams būdingos latentinės predikacijos. Pavyzdžiui, sakinį *Leisk man uždirbti **tau pinigų*** (pavyzdys iš internetinio puslapio <http://www.bardas-jsc.com/b2b-verslas.html>) galima perfrazuoti *Leisk man uždirbti pinigų, ir tai padaryti tau (tavo naudai)*. Be to, nėra aiškių semantinių laisvojo naudininko ir pagrindinio predikato argumento sąsajų. Visa tai nepalieka pagrindo lietuvių kalboje skirti benefaktyvo arba malefaktyvo reikšmės antrinius predikatyvus.

3.2.3. Aplinkybiniai depiktyvai. Straipsnio pradžioje jau minėta, kad E. Schultze-Berndt ir N. P. Himmelmannas depiktyvus apibrėžia plačiai (žr. Himmelmann, Schultze-Berndt 2005: 15tt), tačiau aplinkybinių antrinių predikatyvų jie kažkodėl neįtraukia nei į depiktyvų reikšmių hierarchiją, nei į preliminarų į situacijos dalyvį orientuotų modifikatorių semantinį žemėlapį. Lietuvių kalbos aplinkybiniai antriniai predikatyvai [9] į depiktyvų semantinį žemėlapį turėtų būti įtraukti, nes morfosintaksiškai niekuo nesiskiria nuo tipišku depiktyvų – jie reiškiami tokiomis pačiomis formomis ir dažniausiai derinami su pagrindinio predikato argumentu. Žinoma, aplinkybiniai antriniai predikatyvai modifikuoja visą sakinį (visą sakiniu reiškiamą propoziciją), o ne tik pagrindinio predikato argumentą, kaip depiktyvai [10]; esama ir kai kurių semantikos [11], santykio su aktualiąja skaida [12], neigimo aprėpties skirtumų [13] (plačiau žr. Čižik-Prokaševa 2010b: 4tt, 2011: 71tt). Be to, semantiškai aplinkybiniai predikatyvai labiau orientuoti į pagrindiniu predikatu reiškiamą procesą (dar apie tai žr. Hentschel 2008), dėl to jų predikacija tik papildo pagrindinę, bet nėra jos sudedamoji dalis, o depiktyvai įtraukiami į pagrindinės predikacijos aprėptį. Kita vertus, minėtasis aplinkybinių predikatyvų derinimas aiškiai rodo, kad jie, panašiai kaip ir tipiški depiktyvai, yra orientuoti į vieną iš pagrindinės predikacijos argumentų [14]. Aplinkybiniai laisvieji predikatyvai paprastai apibūdina įvykio arba statinės būsenos metu tebesitęsiančią kurio nors pagrindinės predikacijos argumento būklę. Lietuvių kalboje jie paprastai eina sakinio modifikatoriais, todėl semantiniame žemėlapyje turėtų būti pateikiami atskiru planu, greta rezultatinės būklės, ketinimo, tikslo, paskirties ir vienalaikės būklės antrinių predikatyvų. Lietuvių kalboje skirtini keturi aplinkybinių antrinių predikatyvų tipai:

3.2.3.1. priešasties, pvz.: *Man, žinoma, kaip svetimam ir mažam* (= nes esu svetimas ir mažas), *visų daugiausia kliūdavo*. (Balkevičius 1963: 438); *Jam, kaip mokiniui* (= nes jis yra mokinys), *nederėjo taip elgtis su direktoriumi*;

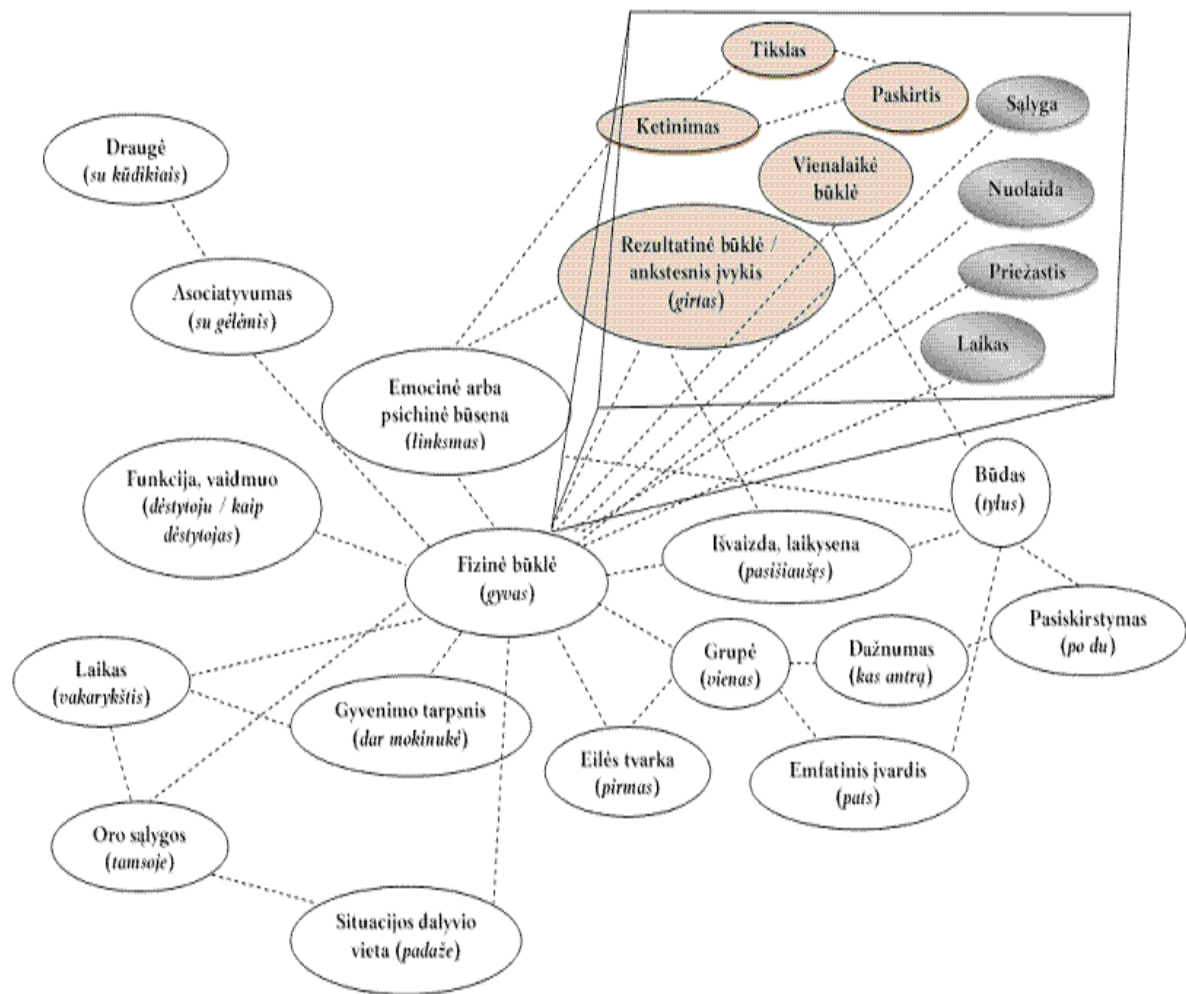
3.2.3.2. laiko, pvz.: *Formuojantis idealistinei pasaulėžiūrai, daug prisidėjo mokytojai, klasės draugai, žodžiu, tie, kurie mane supo jaunystėje* (= kai buvau jaunas, plg. *jauną*). DLKT; *Turi išgerti pieną karštą* (= kol pienas yra karštas);

3.2.3.3. sąlygos, pvz.: *Klubo vadovas niekam nepataria ledines maudynes praktikuoti vienam* (= jei esi vienas): *būry visais atžvilgiais saugiau*. DLKT; *Sprandą savajam nusuksiu, tepareina tik be arklio* (= jei jis pareis be arklio). (Valeckienė 1967: 112);

3.2.3.4. nuolaidos, pvz.: *Nė surišto* (= nors būčiau surištas) *manęs nesulaikysi*. (Šukys 1998: 119); *Tokius lubinus dažnai matome pamiškėse, pakelėse, kur jie patys auga nesėti* (= nors jų niekas nesėja). DLKT

4. Išvados. Nuodugnai ištyrus lietuvių kalbos veiksmažodžių modifikatorius nustatyta, kad daugelis jų laikytini ne aplinkybėmis, t. y. orientuotais į procesą, o predikatyvais, nes semantiškai yra orientuoti ir į situacijos dalyvį [15]. Semantinių sąsajų su situacijos dalyviu turi ne tik fizinės, psichinės ar emocinės būsenos, vaidmens, asociatyviniai, skaičiaus ar gyvenimo tarpsnio, bet ir būdo, draugės, pasiskirstymo, laiko ir net vietos bei oro sąlygų antriniai predikatyvai. Remiantis atlikta analize sudarytas preliminarus lietuvių kalbos į situacijos dalyvį orientuotų modifikatorių semantinis žemėlapis (žr. 2 paveikslą). Jis skiriasi nuo N. P. Himmelmano ir E. Schultze's-Berndt pateikto universalus semantinio depiktyvų žemėlapio. Vienus skirtumus lėmė lietuvių kalbos specifika, kitus – pasirinktos teorinės tyrimo nuostatos. Lietuvių kalbos medžiaga reikalavo pakoreguoti laiko, grupės, pasiskirstymo, eilės tvarkos, dažnumo ir emfatinio įvardžio antrinių predikatyvų vietą semantiniame žemėlapyje ir neskirti įvykio vietos antrinių predikatyvų. Dėl skirtingos interpretacijos atsisakyta skirti lyginamuosius ir benefaktyvo arba malefaktyvo reikšmę turinčius antrinius predikatyvus, tačiau papildomai skiriami priešasties, laiko, sąlygos ir nuolaidos aplinkybiniai antriniai predikatyvai.

2 paveikslas. *Preliminarus lietuvių kalbos į situacijos dalyvį orientuotų modifikatorių semantinis žemėlapis*

Šaltiniai ir literatūra

Ambrazas, V. (red.) 1996: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Balkevičius, J. 1963: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Boeder, W. 2005: Depictives in Kartvelian. N. P. Himmelmann, E. Schultze-Berndt (eds.), *Secondary predication and Adverbial Modification: The typology of depictives*, Oxford University Press, 201–236.

Bucheli Berger, C. 2005: Depictive agreement and the development of a depictive marker in Swiss German dialects. N. P. Himmelmann, E. Schultze-Berndt (eds.), *Secondary predication and Adverbial Modification: The typology of depictives*, Oxford University Press, 141–172.

Čižik-Prokaševa, V. 2010a: Depiktyvų žymėjimas lietuvių kalboje. *Acta Linguistica Lithuanica* LXII–LXIII, 128–157.

Čižik-Prokaševa, V. 2010b: Laisvieji antriniai predikatyvai. *Lietuvių kalba* 4, 1–19, <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=160>

Čižik-Prokaševa, V. 2011: *Lietuvių kalbos linksnių hierarchija*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas.

DLKT – Kauno Vytauto Didžiojo universiteto kompiuterinės lingvistikos centro dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, <http://donelaitis.vdu.lt>

- Frey, W., Pittner, K. 1998: Zur Positionierung von Adverbialen im deutschen Mittelfeld. *Linguistische Berichte* 176, 489–534.
- Halliday, M. A. K. 1967: Notes on transitivity and theme in English, part 1. *Journal of Linguistics* 3, 37–81.
- Haspelmath, M., Buchholz, O. 1998: Equative and similative constructions in the languages of Europe. J. van der Auwera (ed.), *Adverbial constructions in the languages of Europe*. (Empirical Approaches to Language Typology / EURO TYP, 20-3), Berlin: Mouton de Gruyter, 277–334.
- Hentschel, G. 2008: On the classification of (non-resultative) predicative adjuncts. Ch. Schroeder, G. Hentschel, W. Boeder (eds.), *Secondary predicates in Eastern European languages and beyond*, Studia Slavica Oldenburgensia 16, BIS-Verlag, Oldenburg, 97–123.
- Himmelman, N. P., Schultze-Berndt, E. 2005: Issues in the syntax and semantics of participant-oriented adjuncts: an introduction. N. P. Himmelman, E. Schultze-Berndt (eds.), *Secondary predication and Adverbial Modification: The typology of depictives*, Oxford University Press, 1–67.
- Himmelman, N. P., Schultze-Berndt, E. (eds.) 2005: *Secondary predication and Adverbial Modification: The typology of depictives*, Oxford University Press.
- Holvoet, A. 2003: Laisvieji predikatyvai ir jų sintaksiniai ryšiai. A. Holvoet, A. Judžentis (red.), *Sintaksinių ryšių tyrimai (Lietuvių kalbos gramatikos darbai 1)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 67–78.
- Holvoet, A., Čižik-Prokaševa, V. 2005: Papildiniai ir aplinkybės. A. Holvoet, R. Mikulskas (red.), *Gramatinių funkcijų tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 65–92.
- Holvoet, A., Mikulskas, R. [A]: Būtinieji predikatyvai, www.lki.lt/LKI_LT/images/padaliniai/Gramatikos_skyrius/Būtinieji%20predikatyvai.pdf
- Holvoet, A., Mikulskas, R. [B]: Laisvieji antriniai predikatyvai, www.lki.lt/LKI_LT/images/Padaliniai/Gramatikos_skyrius/Laisvieji%20antriniai%20predikatyvai.pdf
- Irimia, M.-A. 2005: Types of secondary predication. *Toronto Working Papers in Linguistics* 25, 20–29.
- Jablonskis, J. 1911 / 1957: Lietuvių kalbos sintaksė. J. Palionis (sud., red.), *Jonas Jablonskis. Rinktiniai raštai*, I tomas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 435–548.
- Mikulskas, R. 2007: Dėl daiktavardinėmis *kaip* konstrukcijomis reiškiamos antrinės predikacijos pobūdžio. *Acta Linguistica Lithuanica* 57, 123–155.
- Mikulskas, R. 2009: Daiktavardinės apozicijos vaidmuo antrinės predikacijos raiškoje. A. Holvoet, R. Mikulskas (red.), *Gramatinių funkcijų prigimtis ir raiška (Acta Salensia 1)*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 99–124.
- Nichols, J. 1978a: Double dependency? *CLS* 14, 326–329.
- Nichols, J. 1978b: Secondary predicates. *Berkeley Linguistic Society* 4, 114–127.
- Nichols, J. 1981: Predicate Nominals. A partial surface syntax of Russian. *Linguistics* 97, 1–397.
- Pakerys, J. 2009: Būtinųjų predikatyvų žymėjimas lietuvių kalbos veiksmo pavadinimo konstrukcijose. A. Holvoet, R. Mikulskas (red.), *Gramatinių funkcijų prigimtis ir raiška (Acta Salensia 1)*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 125–145.
- Plank, Fr. 1985: Prädikativ und Koprädikativ. *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 13 (2), 154–185.
- Rembiałkowska, A. 2009: Lietuvių kalbos laisvieji naudininkai ir predikacijos lygmenys. A. Holvoet, R. Mikulskas (red.), *Gramatinių funkcijų prigimtis ir raiška (Acta Salensia 1)*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 147–168.
- Schroeder, Ch., Hentschel, G., Boeder, W. (eds.) 2008: *Secondary predicates in Eastern European languages and beyond*, Studia Slavica Oldenburgensia 16, BIS-Verlag, Oldenburg.

Schultze-Berndt, E., Himmelmann, N. P. 2004: Depictive secondary predicates in cross-linguistic perspective. *Linguistic Typology* 8 (1), 59–131.

Simpson, J. 2005: Depictives in English and Warlpiri. N. P. Himmelmann, E. Schultze-Berndt (eds.), *Secondary predication and Adverbial Modification: The typology of depictives*, Oxford University Press, 69–106.

Šarić, L. 2008a: Secondary predicates in Croatian. Ch. Schroeder, G. Hentschel, W. Boeder (eds.), *Secondary predicates in Eastern European languages and beyond*. *Studia Slavica Oldenburgensia* 16, BIS-Verlag, Oldenburg, 295–326.

Šarić, L. 2008b: Some remarks on resultative constructions in Croatian. *Croatica et Slavica Iadertina* IV. Zadar, 23–33.

Šukys, J. 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai*, Kaunas: Šviesa.

Ulvydas, K. (red.) 1976: *Lietuvių kalbos gramatika* 3, Vilnius: Mokslas.

Valeckienė, A. 1967: Predikatyvinis pažymins kaip atskira sakinio dalis. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 9, 97–116.

Vaičiulytė-Semėnienė, L. 2007a: Daiktavardinės *kaip* konstrukcijos kaip analitinis predikatyvų žymėjimo rodiklis. *Acta Linguistica Lithuanica* LVI, 73–101.

Vaičiulytė-Semėnienė, L. 2007b: Depiktyvų semantiniai tipai ir jų morfosintaksinis žymėjimas. *Baltu Filologija* XVI (1/2), 105–123.

Vaičiulytė-Semėnienė, L. 2010: Konstrukcijų su būdamas semantika ir morfosintaksės raiškos polinkiai. *Lietuvių kalba* 4, 1–14, <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=164>

Išnašos

[1] Plg.: „laisvieji antriniai predikatyvai yra predikatiniai žodžiai (būdvardžiai, dalyviai ir daiktavardžiai), sakinyje atliekantys veiksmožodžio modifikatoriaus funkciją ir ypatingu semantiniu bei morfosintaksiniu ryšiu susiję su vienu iš pagrindinės predikacijos argumentų“ (Holvoet, Mikulskas [B]: 1).

[2] Platesnės reikšmės terminas būtų *į situacijos dalyj orientuoti modifikatoriai*, nes juo galima įvardyti ir antrinius predikatyvus, tradicinėje kalbotyroje traktuojamus kaip aplinkybės. Toks terminas vartojamas ir N. P. Himmelmanno su E. Schultze-Berndt.

[3] Sintaksiniais (derinamais) depiktyvais vadinami depiktyvai, kurių linksnis sutampa su derinimo daviklio linksniu. Kadangi antrinis predikatyvas paprastai linksniu derinamas su pagrindinio predikato argumentu, tai pastarąjį tinka vadinti derinimo davikliu (angl. *agreement controller*, *agreement trigger*), o antrinį predikatyvą – derinimo gavikliu (angl. *agreement target*). Semantiniiais vadinami depiktyvai, orientuoti į vieną iš pagrindinio predikato argumentų, su kuriuo jie gali būti derinami gimine ir (arba) skaičiumi, bet ne linksniu. Tokiais atvejais derinimo daviklio ir derinimo gaviklio linksniai nesutampa. Plačiau žr. Čižik-Prokaševa 2010a: 134, 2011: 91.

[4] Plg.: „the past perfect participles or „anterior“ converbs encode a post-state of the eventuality which is denoted by the lexeme from which it derives. In other words, the form focusses not on the eventuality itself, but its resultant state“ (Schultze-Berndt, Himmelmann 2004: 103; dar žr. ten nurodomą literatūrą).

[5] Šį pavyzdį pasiūlė vienas iš straipsnio recenzentų, už ką esu jam labai dėkinga.

[6] Lietuvių kalbotyroje vartojamas *pabrėžiamojo įvardžio* terminas.

[7] Dėl terminų *predikatyvinis*, *tarininis*, *predikatinis pažymins* trūkumų plačiau žr. Čižik-Prokaševa 2010a: 129, 2011: 55.

[8] Šiuo atveju kalbama apie „tikrąjį“ lyginimą. Tokie atvejai, kai lyginamosiomis dalelytėmis reiškiamas netikrumas dėl to, kas teigiama (pvz., *Jis parvažiavo lyg ir patenkintas*), lyginamosiomis konstrukcijomis autorės nelaikomi.

[9] Axelis Holvoetas ir Rolandas Mikulskas aplinkybinius antrinius predikatyvus vadina propoziciniais, nes jų raiškoje išvelgia savarankiškos predikacijos (modifikaciniu ryšiu susijusios su pagrindinės predikacijos reiškiamą propozicija) požymių (žr. Holvoet, Mikulskas [B]: 8).

[10] J. Nichols irgi mano, kad aplinkybiniai antriniai predikatyvai susiję ne su vienu veiksmožodžiu, o su visu sakiniu arba (galbūt) su veiksmožodine fraze (veiksmožodžio ir jo komplementu) (žr. Nichols 1978b: 126, 8 išnašą).

[11] Aplinkybiniai antriniai predikatyvai teikia papildomas semantines (sąlygos, nuolaidos, laiko, priežasties) nuorodas.

[12] Depiktyvai eina sakinio rema, perteikia pagrindinę sakinio informaciją (angl. *focus*), o aplinkybiniai antriniai predikatyvai – ne.

[13] Aplinkybiniai antriniai predikatyvai neįeina į pagrindiniu predikatu reiškiamo proceso neigimo aprėptį: paneigus pagrindinį predikatą toks antrinis predikatyvas neigimo neapimamas (angl. *outside the scope of negation*). Pavyzdžiui, sakinyje *Aš nepažinojau jo jauno* pagrindinis predikatas yra neigiamas, bet faktas, kad kažkas buvo jaunas,

lieka nepaneigtas. Depiktyvams tai nebūdinga. Neigiamą sakinį su depiktyvu, pavyzdžiui, *Iš geležinkelio stoties, palydėjęs Saulę, Ignas negrįžo liūdnas ir susimąstęs*, galima interpretuoti dvejopai: (a) paneigiamas ir pagrindinis predikatas, ir depiktyvas (Ignas visai negrįžo namo) arba (b) paneigiamas tik depiktyvas (Ignas grįžo, bet, pavyzdžiui, linksmas ir patenkintas).

[14] Holvoeto ir Mikulsko nuomone, „kalbamuojų atveju predikatyvo derinimas su pagrindinės predikacijos argumentu tetarnauja iš esmės dviejų propozicijų atitinkamų vardažodžių koreferentiškumui, bet ne semantinio specifikavimo ryšiui nurodyti“ (žr. Holvoet, Mikulskas [B]: 8).

[15] E. Schultze-Berndt ir N. Himmelmannas mano, kad depiktyvų griežtai atskirti nuo prieviksmių neįmanoma, nes visada esti tarpinių atvejų. Remdamiesi tipologijos duomenimis jie (2004: 120) sudarė tokią depiktyvų ir prieviksmių tipų hierarchiją, kurioje būsenos reikšmė yra būdingiausia tipiškiesiems depiktyvams, o laiko reikšmė – aplinkybėms (žr. toliau pateikiamą lentelę).

Depiktyvų ir prieviksmių hierarchija pagal E. Schultze-Berndt ir N. Himmelmanną (2004)

<i>Morphosyntactic level</i>	<i>General adjunct construction</i>						
	<i>Depictive construction</i>			<i>Adverbial construction</i>			
<i>Semantic level</i>	<i>Participant-oriented expression</i>			←-----→			<i>Event-oriented expression</i>
	<i>Condition or State</i>	<i>Quantity</i>		<i>Concomitance</i>	<i>Comparison</i>	<i>Manner</i>	<i>Location</i>

L. Šarić (2008b: 27t) siūlo glaudžiai su proceso dalyviu susijusius prieviksmius laikyti semantiniiais depiktyvais, nes „semantically, no clear-cut distinction can be made between adverbials and depictives“.

*Gauta 2011 m. rugsėjo 12 d.
Priimta 2011 m. gruodžio 6 d.*

VESLAVA ČIŽIK-PROKAŠEVA
Lietuvių kalbos institutas
Gramatikos skyrius
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
El. paštas: veslava@lki.lt